нс79

2880-р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ЖОЛДОКОВ Володимир Олексійович

УДК: 316. 273 (042.3)

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ (СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

НБ НПУ
100043002

Київ – 2009

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор **Дротянко Любов Григорівна**, Національний авіаційний університет, завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор **Куцепал Світлана Вікторівна,** Полтавський факультет Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін;

кандидат філософських наук, доцент **Караульна Наталія Вікторівна,** Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вчений секретар.

Захист відбудеться «22» січня 2010 року о 15.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «11» грудня 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Н.В.Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Актуалізація проблематики міжетнічних відносин і взаємодії культур у рамках взаємин між націями, народами й етносами на рубежі XX і XXI століть обумовлюється надзвичайно складними й часом гострими процесами у цій сфері. Вони не можуть залишити осторонь ні одну країну попри ступінь її розвитку або географічну віддаленість від тих чи інших подій. Глобалізація, що стимулює впровадження масової культури, розвиток транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій тощо, як ніколи зближує між собою етноси та їх культури, відіграючи загалом позитивну роль, виступаючи чинником культурної конвергенції. Але разом із тим ці ж процеси сприяють розширенню зони суперечностей, конфліктів тощо, які при взаємодії етносів і їх культур поширюються й на всіх учасників цієї взаємодії. Серед них вирізняються міжетнічні конфлікти, ворожнеча й війни – у багатьох випадках на релігійному ґрунті, а також кризові явища групової та суспільної свідомості. Вони пов'язані з пошуком нової або відтворенням колишньої ідентичності; із самоідентифікацією етнорелігійних спільнот як замкнених у собі груп; із відокремленням або маргіналізацією деяких етносів, що є носіями певних культур; із суспільними виявами релігійного фундаменталізму та екстремізму. Саме загострення вищезазначених проблем (особливо в умовах економічного занепаду і кризи влади) призводить до громадянських заворушень, збройного протистояння, етнічних чисток, міжетнічних війн, актів геноциду, гуманітарних катастроф, масових страждань, винищення цивільного населення, розпаду цілих країн. Ці явища атомізують світову спільноту, викликають занепокоєння у міжнародного співтовариства, системи ООН та регіональних міжнародних організацій, постають як виклики, що загрожують майбутньому людства.

Особливо виразно це відчувається в кінці XX – на початку XXI століть, в тому числі у зв'язку із зникненням біполярного світу з центрами у США та СРСР. Зокрема почалися рухи до самоідентифікації етносів і націй, що входили або відчували свою належність до цих мегасвітів, хоча до цього деякі з них фактично відігравали роль буферів між стійкими системами соціалістичного й капіталістичного таборів. Розпад соціалістичного табору відбувся на окремі країни і всередині деяких країн, зокрема Чехословаччини і Югославії. В останньому випадку він супроводжувався запеклими міжетнічними конфліктами, етнічними чистками та війнами з виразним релігійним підґрунтям. СРСР розпався на республіки, що входили до його складу, а згодом цей процес виявив тенденцію до продовження по етнорелігійних лініях розлому всередині окремих державних суб'єктів і республік: у деяких із них – бурхливо, а здебільшого – латентно. До цього міжетнічна й міжрелігійна стабільність забезпечувалася за рахунок стабільності самої державної системи. Її розпад викликав хаос, який веде до нового порядку – через суперечності, колізії, конфлікти.

Суперечності на міжетнічній, міжкультурній, міжрелігійній основі певною мірою виникали й раніше, але існували досить дієві соціально-політичні та соціально-економічні важелі для їх ефективного приглушення. В умовах же зламу системи цілі групи людей, поруч із втратою світоглядних орієнтирів, у багатьох випадках несподівано для себе опинились у ситуаціях, характерних для менш розвинутих у соціально-економічному відношенні країн. Вони опинилися перед загрозою не тільки десоціалізації і зубожіння, а й інколи просто знищення за якимись (здебільшого етнорелігійними) ознаками. Це також спонукає їх до самоідентифікації як членів певних етнорелігійних і етнокультурних спільнот.

У поступі до глобального світу і прагненні до толерантності в міжетнічних, міжрелігійних, міжкультурних відносинах, що базуються на взаєморозумінні, взаємоповазі й співробітництві, людство спрямовує зусилля на подолання вибухонебезпечних етнорелігійних конфліктів. Зазначене актуалізує соціально-філософське осмисленні місця і ролі релігійного фактора у стосунках між етносами та їх культурами, що дозволить прогнозувати можливі зіткнення на релігійному ґрунті у XXI столітті.

Хоча проблема міжетнічних відносин досить широко розкривалася в філософській, релігієзнавчій та культурологічній літературі, проте залишається недостатньо висвітленим комплекс питань, пов'язаних із виявленням ролі релігійного фактора серед інших складових етнічних культур у відносинах між різними типами соціальних спільнот. Особливої актуальності таке дослідження набуває в сучасному українському суспільстві, оскільки в ньому зазначені тенденції займають чільне місце. З огляду на це виникає потреба у з'ясуванні ролі окремих культурно-історичних, соціально-економічних та політичних чинників у міжетнічних відносинах на теренах України, що ідентифікують себе з різними релігіями і конфесіями.

Ступінь розробленості проблеми. Найбільш пильна увага вивченню проблеми міжетнічних стосунків приділялася у другій половині XX – на початку XXI століть у зв'язку з необхідністю виявлення основних факторів, які визначають характер і сутність міжетнічних відносин у бутті соціуму. У працях зарубіжних мислителів цього періоду (Г. Арендт, К. Барта, Д. Белла, Р. Белли, П. Козловськи, Х. Кюнга, К. Мангейма, Ю. Хабермаса та інших) висловлено низку ідей щодо ролі релігійного фактора міжетнічних відносин у глобалізованому світі. У вітчизняній філософії й науці інтерес до проблеми місця релігії у формуванні етнічних культур та їх ролі в міжетнічних стосунках виявився у 70-90-х рр. XX ст. через необхідність переосмислити її роль у духовному житті етносів в умовах радянського геосоціального організму, а згодом і пострадянських суспільств. Цій проблемі приділяли увагу релігієзнавці, культурологи, антропологи, етнографи, політологи, конфліктологи тощо.

Проблеми культурогенези, розмаїття культур, їх взаємного впливу та принципів їх співіснування розглядалися у значній кількості філософських, культурологічних соціально-психологічних та інших досліджень. Значний

внесок у розробку цієї проблематики зробили: Р. Апресян, Ж. Бодрійяр, А. Вебер, Х.-Г. Гадамер, П. Гуревич, В. Давидович, Ж. Дерріда, П. Йолон, С. Кара-Мурза, С. Кримський, П. Рікьор, Ж.-П. Сартр, А. Тойнбі, Дж. Фрезер, М. Фуко, Й. Хейзінга, К. Хюбнер, К. Ясперс і багато інших дослідників.

Науковий інтерес до зазначеної проблеми формувався в рамках вивчення різних аспектів дії релігійного чинника у суспільних відносинах взагалі і в міжетнічних та міжкультурних стосунках зокрема. Так, особливості віровчення і соціальної доктрини християнства, яка передбачає єдність та рівність віруючих, незважаючи на їх етнічне походження, розглядалися такими вченими, як С. Ісаєв, І. Каптєров, А. Каримський, М. Коротков, В. Кузнєцов. Значну увагу міжконфесійним та міжцерковним стосункам у християнстві загалом і на теренах України зокрема було приділено в працях С. Анісімова, Л. Богомолова, В. Бондаренка, Б. Глотова, М. Гордієнка, В. Долі, Є. Дулумана, В. Єленського, Ю. Зуєва, О. Кірікова, Н. Крохмаль, В. Лубського, М. Мчедлова, О. Сагана, Л. Филипович, Є. Харьковщенка, П. Яроцького та інших.

Суттєву увагу привертають праці А. Бергсона, М. Вебера, А. Тойнбі, С. Хантінгтона, Є. Шацькі, К. Юнга, К. Ясперса й інших, в яких представлені елементи соціально-філософського аналізу співвідношення етнокультурного та цивілізаційного крізь призму осмислення місця релігійного фактора в них як у минулому, так і в історичній перспективі. В українській та російській філософській думці вивченням місця і ролі релігії у культурному поступі людства займалися С. Аверинцев, В. Аверьянов, М. Бердяєв, В. Вашкевич, М. Данилевський, Л. Карсавін, К. Костюк, С. Кримський, К. Леонтьєв, О. Лосєв, І. Огородник, А. Панарін, П. Флоренський, Г. Шпет, В. Ярошовець та інші.

В умовах сучасної міжкультурної взаємодії посилюється вплив релігійних традицій. Це додатково актуалізує соціально-філософський аналіз різних форм етнокультурних відносин у їх етнорелігійному вимірі. Загальнометодологічні засади для соціально-філософського осмислення релігійного фактора міжетнічних відносин представлені також у працях О. Алєксандрової, В. Андрущенка, О. Базалука, В. Беха, Л. Губерського, Л. Дротянко, А. Івіна, Н. Караульної, С. Куцепал, В. Ляха, М. Михальченка, Н. Скотної та інших.

Проте як предмет цілісного соціально-філософського аналізу проблема становлення міжетнічних відносин на релігійному ґрунті поки що не розроблена у вітчизняній філософії. Цим зумовлене дане дисертаційне дослідження. Його результати можуть бути вагомими для кращого розуміння взаємодії етнічного, культурного та релігійного в процесі самоідентифікації етносів як складових компонентів спільнот, що переживають безперервну трансформацію.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах держбюджетних тем кафедри філософії Національного авіаційного університету «Гармонізація науки і вищої освіти в умовах інформаційного суспільства» (№ 55-ф 9/к 97), «Проблеми культури постмодерну». Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою

Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (протокол № 6 від 15 березня 2007 р.) та перезатверджена Вченою радою Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (протокол № 8 від 14 травня 2009 р.).

Метою дослідження є виявлення на підставі соціально-філософського аналізу ролі релігійного фактора міжетнічних відносин на початку XXI ст.; встановлення та обґрунтування принципів, на основі яких можлива гармонізація цих відносин у контексті сучасних глобалізаційних процесів.

Для досягнення зазначеної мети сформульовані такі **завдання:**

– уточнити зміст термінів «етнос» і «етнічна культура» та здійснити їх кореляцію зі змістом терміну «міжетнічні відносини»;

– обґрунтувати методологічні засади соціально-філософського осмислення ролі релігійного фактора в міжетнічних відносинах;

– виявити культурний контекст міжетнічних відносин через аналіз їх культурно-історичних та соціокультурних витоків;

– встановити роль релігійного чинника у становленні етнічних культур та міжетнічних відносин;

– показати вплив ідеологізації релігійних відмінностей на міжетнічні стосунки;

– визначити особливості діалогів та полілогу етнонаціональних і світових релігій у контексті міжкультурних відносин на рубежі XX-XXI ст.;

– аргументувати, що принципи толерантності та мультикультурності є засобами гармонізації міжетнічних стосунків у глобалізованому світі.

Об'єктом дослідження є міжетнічні відносини у становленні світової спільноти на рубежі XX і XXI століть.

Предметом дослідження є релігійний чинник міжетнічних відносин на початку XXI століття.

Методологічну базу складають культурно-історичний, соціокультурний та компаративний підходи в їх діалектичній єдності, а також аналітичний, історичний, герменевтичний методи і принцип сходження від абстрактного до конкретного. При вирішенні більш конкретних завдань використані загальнонаукові методи пізнання особливостей самоорганізації складних соціальних систем, якими є етнокультурні спільноти, та становлення й характеру відносин між ними. У зв'язку з цим застосований синергетичний підхід з урахуванням адаптаційних та біфуркаційних механізмів еволюції цих систем. Принцип співпадання історичного й логічного дозволив здійснити історико-філософську реконструкцію процесів зародження етнічних спільнот; для дослідження соціокультурних і етнорелігійних феноменів використано метод інтерпретації; методи аналізу й узагальнення застосовано при розгляді існуючих підходів до осмислення етнічних культур та ролі релігійного фактора у становленні відносин між ними; метод культурно-семантичного аналізу – при соціально-філософському аналізі такого складного явища сучасних

мультикультурних суспільств, як демонстрація етнічними меншинами релігійної символіки і через неї – своєї ідентичності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній філософії здійснено цілісний соціально-філософський аналіз сутності, місця і ролі релігійного фактора міжетнічних відносин на початку XXI століття, в якому органічно поєднані культурно-історичний, соціокультурний та наукознавчий аспекти. Обґрунтовано діалектико-суперечливий характер взаємодії етнічних культур під впливом суперечностей між релігіями та конфесіями, які виникають у глобалізованому світі.

В результаті дослідження сформульовані *положення,* що виносяться на захист:

вперше:

– встановлено, що в умовах глобалізації в міжетнічних відносинах одним із домінантних факторів останніх виступає релігійний. Аргументовано, що в процесі становлення етнічних культур і стосунків між ними найчастіше саме релігійний чинник визначав характер відносин між представниками різних етнічних культур, оскільки його витоки криються в архетипних структурах кожної етнічної культури;

– показано, що на характер міжетнічних стосунків (взаємодії, нейтральності, конфліктності) суттєвий вплив здійснює ідеологізація відмінностей у релігіях та конфесіях, за якими ідентифікують себе ті чи інші етнічні спільноти. Вона полягає в клерикалізації, політизації, радикалізації відмінностей у релігійних догматах, віровченнях, настановах і культах, а також у формуванні негативних стереотипів деяких релігій і вірувань, здебільшого з метою використання релігійних переконань у політичних цілях;

– виявлено, що найбільш ефективними засобами гармонізації міжетнічних відносин у глобалізованому світі є принципи толерантності та мультикультурності. Показано, що принцип толерантності стосовно до міжрелігійних відносин виявляється в екуменізмі, а принцип мультикультурності дозволяє забезпечити рівність різних релігійних ідентичностей у полікультурних суспільствах;

набуло подальшого розвитку:

– розробка методологічної бази дослідження міжетнічних відносин на релігійному ґрунті. Встановлено, що ефективними методологічними засобами виявлення місця й ролі релігійного фактора міжетнічних стосунків на рубежі XX і XXI століть є герменевтичні процедури тлумачення та розуміння, методи культурно-історичного, соціокультурного, компаративного аналізу у їх діалектичній єдності;

– теоретичне положення, що міжетнічні відносини ґрунтуються на домінуванні тих чи інших елементів етнічних культур у відповідний період людської історії. Показано, що в процесі міжкультурної комунікації відбувається не лише взаємозбагачення культур, але й формування суттєво нових культурних феноменів (масова культура, нові види мистецтва, неорелігії тощо);

– філософське осмислення міжкультурних відносин на початку XXI століття. Воно доповнене визначенням особливостей діалогів та полілогу етнонаціональних і світових релігій. У сучасній міжцерковній взаємодії суттєву роль відіграють глобалізаційні процеси, які сприяють практичному втіленню принципів екуменізму;

уточнено:

– зміст термінів «етнос», «етнічна культура», «міжетнічні відносини», «міжрелігійні відносини», «етнорелігійна спільнота». Під «етносом» розуміється історично сформована спільнота, члени якої усвідомлюють унікальність своїх культурно-антропологічних відмінностей від інших подібних спільнот; «етнічна культура» – це сукупність продуктів матеріальної та духовної творчості відповідного етносу і цінностей, які мають сутнісне значення для нього; термін «міжетнічні відносини» означає сукупність стосунків, що виникають у процесі взаємодії етносів на різних культурних засадах; терміном «міжрелігійні відносини» охоплюються стосунки між носіями різних релігійних переконань і їх релігійними організаціями; термін «етнорелігійна спільнота» вказує на етнічну спільноту, члени якої об'єднуються навколо спільних релігійних вірувань.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його висновки можуть бути плідними для подальшого філософського, культурологічного, соціологічного тощо осмислення етнокультурних відносин на основі врахування ролі релігійного чинника.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її висновки можуть бути застосовані у сфері діяльності державних установ та інституцій для вироблення ефективної політики у сфері міжрелігійних міжетнічних відносин. Отримані результати можуть також використовуватися в навчальному процесі: при викладанні соціальної філософії, релігієзнавства, культурології, українознавства та інших соціально-гуманітарних дисциплін; при розробці спецкурсів та при написанні підручників, навчальних посібників із відповідних дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертації, її концептуальні ідеї обговорювалися на засіданнях кафедри філософії та на методологічних семінарах аспірантів кафедри філософії Національного авіаційного університету, на низці наукових і науково-практичних конференцій, зокрема, на таких міжнародних наукових конференціях: «Філософія космізму і сучасна авіація» (Київ, 2004, 2005, 2007); «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, 2006, 2007); «Феномен філософської критики в культурі російського Срібного віку» (Київ, 2009); «Людина. Світ. Суспільство (до 175-річчя філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)» (Київ, 2009); на Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи» (Київ, 2005); «Філософська спадщина Григорія Сковороди в контексті XXI століття» (Київ,

2008); «Гармонізація науки і вищої освіти в інформаційному суспільстві» (Київ, 2009).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображений у 7 наукових публікаціях, 5 з яких – статті у збірниках, зареєстрованих ВАК України фаховими з філософських наук, 2 – тези, опубліковані в матеріалах наукових конференцій.

Структура дисертації спрямована на досягнення сформульованої мети та завдань дослідження. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (206 позицій). Загальний обсяг дисертації – 194 сторінки, основна частина – 176 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **«Вступі»** розкривається актуальність, формулюються мета та завдання дисертації, визначається методологія дослідження, формулюються положення наукової новизни, що виносяться на захист, висвітлюється теоретичне й практичне значення дослідження і форми апробації його результатів.

У **першому розділі – «Культурний контекст міжетнічних відносин на рубежі XX і XXI століть»** – аналізуються публікації за темою дослідження, виокремлюється теоретико-методологічна база, на основі якої здійснюється аналіз культурно-історичних та соціокультурних витоків міжетнічних відносин, а також методологічні засади і методи соціально-філософського дослідження міжетнічних стосунків рубежу XX-XXI століть. Уточнюється зміст ключових термінів «етнос», «етнічна культура», «міжетнічні відносини», «міжрелігійні відносини», «етнорелігійна спільнота» та встановлюються відношення між ними.

У ***підрозділі 1.1. «Культурно-історичні та соціокультурні витоки міжетнічних відносин»*** здійснюється цілісний соціально-філософський аналіз особливостей формування етнічних культур на основі взаємодії між етносами протягом тривалого історичного часу. Обґрунтовується, що в процесі взаємодії культур та етнокультурних цивілізацій не лише виявляються суперечності та конфлікти, а й виокремлюються їх найбільш стійкі соціокультурні, культурно-історичні та національно-культурні типи. На значній джерельній базі показано, як змінювалися стосунки між етносами й народами. Встановлено, що навіть у розвинутих суспільствах найдавніших часів не тільки активно відбувалися, але й осмислювалися процеси міжетнічних контактів і в їх рамках – процеси взаємодії та взаємного впливу етнокультурних спільнот, що існували набагато раніше або тільки зароджувались в той час. У підрозділі обґрунтовується твердження про те, що формування соціокультурного простору здійснюється через взаємодію культур і релігій тих етносів, які є державоутворюючими.

На підставі аналізу античних джерел обстоюється думка щодо неоднозначності ставлення давньогрецького соціуму до чужинців та «варварів». Доводиться, що в давні часи еволюція релігій відбувалася під

впливом міжетнічних контактів та інтенсивної релігійно-культурної взаємодії з іншими народами.

Вагоме місце теоретичний аналіз міжетнічних відносин зайняв у період зародження капіталістичного ладу в Європі. Зокрема, починаючи із соціально-філософських та соціально-політичних праць Вольтера, Т. Гоббса, Д. Дідро, Дж. Локка, Н. Макіавеллі, Ж.-Ж. Руссо та інших, ця проблема набула теоретичного обґрунтування. У Новоєвропейській філософії чи не вперше здійснюється спроба виявити культурно-історичні та соціокультурні засади зародження тих чи інших відносин між різними етносами.

Пізніше мислителі вивчали особливості міжкультурного впливу і формування культур на етнічних засадах. Так, Г. Гегель розглядав етнічну культуру як втілення й конкретизацію абсолютного духу, який у процесі саморозгортання набуває конкретних обрисів у народному дусі певного етносу. Цей конкретний дух містить у собі право, релігію й мистецтво.

Показано, як філософська думка предметно розглядає різноманітні аспекти формування та функціонування культур під дією матеріальних і духовно-релігійних факторів. У підрозділі проведений соціально-філософський аналіз існуючих підходів до дослідження культурно-історичних витоків формування етнічних культур і показано, що він виявив чимало суперечностей у зазначених підходах. Одні групи дослідників акцентували увагу на природних факторах зародження культури кожного етносу; другі – наполягали на особливій ролі духовних чинників: мови, релігійних вірувань, моралі, мистецтва. Треті – вбачали основу культури в матеріальних та інших факторах.

У ***підрозділі 1.2. «Методологічні засади соціально-філософського дослідження міжетнічних відносин рубежу XX-XXI століть»*** показано, що складність досліджуваної проблеми зумовлює застосування принципу методологічного плюралізму, який органічно поєднує різноманітні пізнавальні парадигми, що є доповняльними в процесі аналізу міжрелігійних і загалом міжкультурних стосунків.

Цілісний характер дисертаційного дослідження забезпечило використання культурно-історичного, соціокультурного й синергетичного методологічних підходів у їх діалектичній єдності. Вони дозволили виявити культурний контекст міжетнічних відносин та його своєрідність на різних історичних етапах становлення етнічних культур; встановити місце і роль релігійного фактора в міжетнічних стосунках; показати синергетичний характер міжетнічних взаємин на релігійному ґрунті.

Аргументовано, що синергетичний підхід дозволяє розглянути питання сутності й тенденцій суспільно-історичних процесів, у тому числі й виникнення, функціонування, взаємодії та розвитку етнорелігійних спільнот. В рамках цього підходу досліджуються основні процеси етнокультурної еволюції: 1) адаптаційні, під дією яких спільнота здатна еволюціонувати як система, не зазнаючи кардинальних змін і не набуваючи принципово нових якостей; 2) біфуркаційні, що призводять до радикальної перебудови характеру спільноти і встановлення нових, часто конфліктних відносин з її оточенням.

Застосовані культурно-історичний та соціокультурний підходи, які сприяли виявленню конкретних культурних чинників, що суттєво вплинули на формування певних етнічних спільнот, етнічних культур і відносин між ними в ту чи іншу історичну епоху. Стосовно до сучасного періоду показаний вплив глобалізаційних процесів на міжетнічні та міжрелігійні взаємини.

Принцип співпадання історичного й логічного дозволив здійснити історико-філософську реконструкцію процесів зародження етнічних спільнот, які відбувалися неодночасно, що позначилося на неспівпадінні зародження звичаїв, традицій, мов, вірувань і т.д. Метод компаративного аналізу став плідним при виявленні культурно-історичних витоків становлення відносин між етнічними спільнотами. Зіставлення одних і тих же компонентів етнічних культур народів сприяло виявленню причин відсутності стійких відносин між етносами.

Метод культурно-семантичного аналізу дозволив осмислити такі складні явища сучасних мультикультурних суспільств, як демонстрація етнічними меншинами культурно-релігійної символіки; носіння конфесійно приписаного одягу; наслідування звичаїв та традицій, не притаманних більшості населення, та інших виявів ідентичності за допомогою різної символіки.

Ключовими для дослідження визначено терміни «етнос», «етнічна культура», «міжетнічні відносини», «міжрелігійні відносини», «етнорелігійна спільнота». Встановлено, що термін «етнос» позначає історично сформовану спільноту, члени якої усвідомлюють унікальність своїх культурно-антропологічних відмінностей від інших подібних спільнот; термін «етнічна культура» позначає сукупність продуктів матеріальної та духовної творчості відповідного етносу і цінностей, які мають сутнісне значення для нього; термін «міжетнічні відносини» означає сукупність стосунків, що виникають у процесі взаємодії етносів на різних культурних засадах; терміном «міжрелігійні відносини» позначено стосунки між носіями різних релігійних переконань і їх релігійними організаціями; термін «етнорелігійна спільнота» означає етнічну спільноту, членів якої об'єднують спільні релігійні вірування. Здійснено кореляцію змісту термінів «етнос» і «етнічна культура» та терміну «міжетнічні відносини». Останній у знятому вигляді містить зміст термінів «етнос» та «етнічна культура».

У **другому розділі – «Релігійний чинник становлення міжетнічних відносин»** – здійснюється соціально-філософський аналіз місця і ролі релігійного фактора в процесі формування міжетнічних стосунків, вплив на них ідеологізації відмінностей, характерних для різних етнорелігійних спільнот.

У ***підрозділі 2.1. «Релігійна складова культурної ідентичності етносу»*** обґрунтовано, що релігійний фактор часто виступає провідним у процесі формування етнічних культур та взаємин між ними.

Питання культурогенези, розмаїття культур, їх взаємного впливу під дією релігійного фактору порушувались у значній кількості філософських, культурологічних, релігієзнавчих та інших досліджень. Значний внесок до розробки цієї проблематики зробили Р. Апресян, Ж. Бодрійяр, А. Вебер, Л. Гумільов, П. Гуревич, В. Давидович, Ж. Дерріда, П. Йолон, С. Кара-Мурза,

С. Кримський, П. Рікьор, Ж.-П. Сартр, А. Тойнбі, Дж. Фрезер, М. Фуко, Й. Хейзінга, К. Хюбнер, К. Ясперс та інші.

Важливу роль у дослідженні цієї проблеми відіграла теорія етногенезу Л. Гумільова, в основу якої покладено уявлення про етнос як біосферний, несоціальний феномен людської поведінки. Вона дозволила показати, що гіпотетичні пасіонарні «поштовхи», в результаті яких виникають нові динамічні етноси, мають місце в багатьох випадках в історії саме на релігійному ґрунті. В деяких випадках утворення нових етносів разом із новою релігією зумовлене соціально-економічними та політичними потребами, але релігія виконувала важливу консолідуючу роль.

Продемонстровано, що іноді зароджувалися релігії й одночасно з ними утворювався новий етнос. В інших випадках вони консолідували новий етнічний сплав із різноманітних етнічних субстратів і протягом життя наступних поколінь формували новий стиль духовно-культурного буття соціуму. Разом із тим вони часто виконували важливу «етноохоронну» або «етнозберігаючу» функцію, що було особливо характерним для етнокультурних спільнот, які перебували в іншому релігійному оточенні.

У дослідженні обґрунтовано, що не існує жодної релігії у чистому вигляді. Всі релігії впливають на функціонування культури і зазнають на собі її вплив, а культурно-історичний досвід складає невід'ємну частину самого визначення релігій. Сучасні релігії ввібрали в себе первісні релігійні уявлення, обряди, ритуали та міфи прадавніх форм релігійної свідомості, які у вигляді архетипів більше чи менше знаходять відображення в колективній свідомості і суспільному житті етносів.

Сучасні релігійні відмінності є наслідками трансформації вірувань під впливом глобальних процесів. Релігійні настанови і релігійна практика можуть бути різними залежно від типу суспільства, і навіть в одному й тому ж суспільстві залежно від культури етносу, класу, касти або секти. Окрім цього, культура кожного етносу, зокрема її релігійна складова, несе в собі залишки місцевих або регіональних вірувань і минулих традицій, які вона поглинула.

У ***підрозділі 2.2. «Ідеологізація релігійних відмінностей спільнот та її вплив на міжетнічні стосунки»*** встановлено, що на характер міжетнічних стосунків суттєвий вплив здійснює ідеологізація відмінностей у релігіях та конфесіях, за якими ідентифікують себе ті чи інші етнічні спільноти. Показано, що вона полягає в клерикалізації, політизації, радикалізації відмінностей у релігійних догматах, віровченнях, настановах і культах, а також у формуванні негативних стереотипів деяких релігій і вірувань, здебільшого з метою використання релігійних переконань у політичних цілях. Ідеологія в її численних формах є неодмінним атрибутом державної влади і цементуючим фактором суспільства. В цілях же нашого дослідження застосовується не позитивний, а негативний її зміст, адже внутрішні й зовнішні політичні сили нерідко прагнуть роз'єднати людей, використовуючи відмінності в релігіях.

В епоху глобалізації ці відмінності стають особливо помітними. Нерідко внаслідок цього у певних суспільствах формуються негативні стереотипи

стосовно до тих чи інших етноконфесійних спільнот, які викликають сплеск расизму й ксенофобії, зростання підтримки населенням радикальних партій.

Релігійні та етнічні відмінності часто виступають джерелом конфліктів усередині країн, адже кожна етнорелігійна спільнота прагне забезпечити економічні, соціально-політичні й культурно-духовні, в тому числі й релігійні, потреби. Конфлікти у стосунках між етносами тільки поглиблюються, коли відбувається ідеологізація етнорелігійних відмінностей за допомогою міфологізації історичних подій та концепцій походження тих чи інших етносів (наприклад, расові теорії), демонізації та дифамації релігій, створення «образу ворога» в особі тієї чи іншої етнорелігійної спільноти, навішування ярликів та звинувачень у терористичній діяльності.

У третьому розділі – «Гармонізація міжрелігійних відносин як засіб вирішення міжкультурних суперечностей у глобалізованому світі» – здійснюється пошук адекватних засобів гармонізації міжетнічних відносин на початку XXI століття, які б усували дискримінацію етнічних та релігійних меншин, долали міжетнічні й міжрелігійні конфлікти. Осмислюються особливості міжетнічних відносин на релігійному ґрунті в сучасній Україні, яка перебуває на перехресті осей «Схід-Захід» та «Північ-Південь».

У ***підрозділі 3.1. «Своєрідність полілогу світових і етнонаціональних релігій у контексті взаємопроникнення культур»*** показано, що період з другої половини XX ст. виявився напруженим у житті світового співтовариства, зокрема й через культурні трансформації. В цих умовах велике значення для збереження миру між народами й гармонійного співіснування етноконфесійних спільнот мають діалоги і полілог релігій та культур, пов'язаних між собою.

Обґрунтовано, що людина, як представник певної спільноти в процесі міжособистісного діалогу з представниками інших етнокультурних, етнорелігійних тощо спільнот, виявляє в ході спілкування особливості, характерні для культури своєї соціальної групи. Тобто навіть міжособистісний діалог є в цьому випадку діалогом між культурами.

Коли йдеться про взаємозв'язки, взаємовплив різних релігій, що виникли в різні історичні періоди буття соціуму, варто мати на увазі, що в процесі зіткнення різних етнічних культур відбувалося нашарування давніх і більш сучасних культів, вірувань, традицій тощо. Отже, відбувається подолання монологічності буття кожної культури, не лише її перетворення на деяку кількість діалогів, а й рух до полілогу. Саме полілог, зокрема між релігіями, є результатом усвідомлення взаємозалежності народів і їх культур.

Справжні діалоги та полілог означають не поглинання одних релігій іншими, не нівелювання релігійних особливостей, а взаємне визнання кожною релігією й конфесією цінностей інших, що можливо лише через засвоєння зазначених цінностей і розуміння їх духовно-релігійного змісту. В наш час вчені і філософи глибоко усвідомлюють цю необхідність, розуміючи, що у сучасному мультикультурному соціумі це – єдиний шлях розвитку людства та еволюції його загальноцивілізаційної культури.

На заваді до діалогів і полілогу між релігіями та конфесіями стає нерідко релігійний фундаменталізм. Хоча фундаменталізм виник у християнстві, він знайшов широке розповсюдження і в інших світових та етнонаціональних релігіях. Зокрема, зараз фундаменталізм найчастіше ототожнюють з ісламом. Прибічники фундаменталістських релігійних течій переслідують не лише релігійні, але й політичні та ідеологічні цілі.

Усвідомлення необхідності діалогу між релігіями і конфесіями приходить впродовж тривалої історії непростих стосунків між різними етнонаціональними та світовими релігіями, а також між різними гілками всередині релігій, між різними конфесіями. Міжнародна ініціатива – Альянс цивілізацій – покликана заохочувати розвиток міжкультурного діалогу. Яскравим прикладом екуменічних діалогів і полілогу є діяльність Всесвітньої ради церков.

У ***підрозділі 3.2. «Принципи толерантності та мультикультурності як основа гармонізації міжетнічних відносин в умовах глобалізації»*** підтверджено, що відносини між етнорелігійними спільнотами, релігіями й конфесіями в історичному та сучасному контекстах свідчать про їх складність.

Нерідко у міжетнічних стосунках мають місце надмірне підкреслення, випинання, звеличення власної релігії або конфесійної належності на противагу іншим або ж політизація та ідеологізація етнорелігійних відмінностей включно до претензій на «єдине вірне тлумачення релігійних вчень», особливу «месіанську роль» у світі, свою винятковість, «богообраність» серед усіх інших етносів та народів тощо.

Культурна гетерогенність країн, особливо західних, породжує новий соціокультурний феномен, який дістав назву «мультикультуралізм». Він оцінюється різними дослідниками неоднозначно, оскільки містить в собі не лише позитивні тенденції, але й певні загрози. Показано, що сьогодні, коли ідея глобального «зіткнення» цивілізацій, релігій та культур, з одного боку, отримує все більше розповсюдження і перетворюється в дійовий фактор суспільних відносин, а з другого – викликає у її опонентів різко негативну реакцію, пошуки відповідей на те, як долати ці розбіжності й конфлікти на етнорелігійній основі, набувають особливо важливого значення.

Це необхідно не тільки як передумова для зосередження зусиль на вирішенні інших пріоритетних завдань, таких як забезпечення економічного піднесення, соціального рівноправ'я, здоров'я й освіти для всіх громадян, а й тому, що створення умов для повноцінного культурного самовиявлення людей саме по собі є однією з важливих цілей розвитку.

Фахівці, в тому числі експерти міжнародних організацій, відмічають необхідність проведення політики мультикультуралізму з урахуванням визнання культурних розбіжностей між членами багатокультурного суспільства. Проте проведення такої політики нерідко зустрічає опір з боку деяких політичних сил, які спекулюють на стереотипах та упередженнях та критикують цю політику нібито за відсутність демократизму й рівноправ'я.

Аргументовано, що втілення принципів мультикультурності та толерантності (тобто у міжрелігійних стосунках – екуменізму) є не тільки

бажаним, але й цілком здійсненним, на підставі чого етнічні меншини та релігійні громади можуть мати різні й взаємно доповнюючі одна одну ідентичності. Процес мультикультуризації не є ні безболісним, ні безкризовим для самих тих суспільств, де він відбувається. Чи не найглибша із криз у цьому зв'язку – це криза ідентичності постіндустріальних суспільств.

У ***підрозділі 3.3. «Особливості вияву релігійного фактора міжетнічних стосунків у сучасній Україні»*** намічені підходи до соціально-філософського розгляду проблематики релігійного чинника в сфері міжетнічних стосунків в Україні. Показано, що йому належить значна роль в етногенезі української нації. В деякі періоди історії України релігійний фактор відігравав домінантну роль, суттєво впливаючи на перебіг історичних подій.

Процеси у сучасній релігійній свідомості українського суспільства стали об'єктом наукових релігієзнавчих і філософських досліджень та аналізу в роботах В. Бондаренка, Л. Виговського, Т. Горбаченко, В. Єленського, А. Іванченко, В. Колодного, Л. Конотоп, П. Косухи, О. Матюхіної, О. Онищенка, О. Полисаєва, М. Поповича, О. Предко, Л. Рєзанової, А. Річинського, О. Сагана, В. Танчера, Л. Филипович, Є. Харковщенка, П. Яроцького та інших.

Процеси й тенденції в релігійній свідомості в різні історичні періоди мали як позитивний, так і негативний аспекти свого суспільного вияву, особливо в міжетнічних відносинах. Звернено увагу на феномен новітніх релігійних, у тому числі неоязичницьких, культів. Негативні аспекти на сучасному етапі пов'язані перш за все з надмірною політизацією релігійних відмінностей, яка заважає плідному екуменічному діалогу між релігіями й конфесіями в Україні. Проте існують і позитивні приклади гармонізації співіснування релігій та церков і успішного досвіду екуменічної діяльності на теренах України.

У **«Висновках»** узагальнюються результати, отримані автором у ході дослідження.

У дисертації відповідно до мети й завдань роботи на основі діалектичного поєднання культурно-історичного, соціокультурного та наукознавчого аспектів проведено цілісний соціально-філософський аналіз існуючих джерел і на його основі встановлено сутність, місце і роль релігійного фактора міжетнічних відносин на початку XXI століття, виявлено суперечливий характер взаємодії етнічних культур та обґрунтовано принципи, на яких можлива гармонізація міжетнічних стосунків у контексті сучасних глобалізаційних процесів. Це дозволило сформулювати такі висновки.

Аналіз культурно-історичних та соціокультурних витоків становлення етносів та міжетнічних відносин показав, що в різні історичні періоди і в різних регіонах земної кулі на їх характер рішуче впливали ті чи інші складові етнічних культур. Міжкультурна взаємодія призводила до їх взаємного збагачення, але на сучасному етапі глобалізації породила такі нові культурні феномени, як масова культура, нові види мистецтва, неорелігії тощо, які проникли в тканину культури більшості етносів і певною мірою нівелюють деякі цінності етнічних культур.

Виявлено, що становлення етнічних культур і міжетнічних взаємин часто супроводжувалося міжрелігійними суперечностями, які доходили до міжетнічних сутичок і конфліктів, що свідчить про домінуючу роль релігійного чинника у формуванні та функціонуванні більшості етнічних культур. Особливу роль цей чинник відіграє в полікультурних суспільствах, коли етноси, що входять до таких суспільств, прагнуть до самоідентифікації.

Виявлена в ході аналізу джерельної бази дослідження неоднозначність тлумачення різними авторами ключових для дисертації термінів «етнос», «етнічна культура», «етнорелігійна спільнота», «міжетнічні відносини», «міжрелігійні відносини» зумовила необхідність уточнення їх змісту відповідно до поставлених мети й завдань роботи. Внаслідок цього показано, що термін «етнос» позначає історично сформовану спільноту, члени якої усвідомлюють унікальність своїх культурно-антропологічних відмінностей від інших подібних спільнот; терміном «етнічна культура» позначається сукупність продуктів матеріальної та духовної творчості відповідного етносу і цінностей, які мають сутнісне значення для нього; термін «міжетнічні відносини» означає сукупність стосунків, що виникають у процесі взаємодії етносів на різних культурних засадах; терміном «міжрелігійні відносини» позначено стосунки між носіями різних релігійних переконань і їх релігійними організаціями; термін «етнорелігійна спільнота» означає етнічну спільноту, членів якої об'єднують спільні релігійні вірування. Здійснено кореляцію змісту термінів «етнос» і «етнічна культура» та терміну «міжетнічні відносини». Останній у знятому вигляді містить зміст термінів «етнос» та «етнічна культура».

Провідними методологічними парадигмами дисертаційної роботи стали культурно-історичний, соціокультурний та синергетичний підходи у їх взаємодії. Культурно-історичний та соціокультурний підходи сприяли виявленню конкретних культурних чинників, які суттєво вплинули на формування певних етнічних спільнот, етнічних культур і відносин між ними в ту чи іншу історичну епоху. А стосовно до сучасного періоду вони дозволили показати вплив глобалізаційних процесів на міжетнічні та міжрелігійні взаємини, які суттєво динамізують зміни в цих взаєминах і спричиняють нелінійність, нерівноважність, стохастичність, біфуркаційність, полікультурність складної системи міжетнічних відносин. Виходячи з того, що синергетика – це наука про складні, відкриті нелінійні самоорганізовані системи, використання синергетичного підходу сприяло соціально-філософському аналізу зазначених відносин в їх цілісності й разом з тим у ієрархічності й багатовимірності.

На підставі герменевтичного та компаративного методів простежена генеза етнорелігійних спільнот, яка дозволила встановити, що в багатьох випадках спочатку зароджувалися етнічні релігії й одночасно формувалися етнорелігійні спільноти. В інших випадках релігії консолідували новий етнічний сплав із різноманітних етнічних субстратів і протягом життя наступних поколінь формували новий стиль духовно-культурного буття соціуму. Разом із тим вони часто виконували «етноохоронну» функцію, що було особливо характерним для етнокультурних спільнот, які перебували в іншому релігійному оточенні. Сучасні

релігії ввібрали в себе первісні релігійні уявлення, обряди, ритуали та міфи прадавніх форм релігійної свідомості, які у вигляді архетипів більшою чи меншою мірою знаходять відображення в колективній свідомості і суспільному житті етносів і продовжують впливати на етнокультурну ідентифікацію індивідів та міжетнічні стосунки.

Аналіз міжрелігійних відносин показав, що в глобалізованому світі міжрелігійні й міжконфесійні відмінності зазнають ідеологізації з боку державних діячів, політичних партій і рухів із метою маніпулювання релігійними почуттями, віруваннями та переконаннями для задоволення власних політичних інтересів. Ідеологізація релігійних відмінностей полягає в клерикалізації, політизації, радикалізації етнокультурних особливостей, і в тому числі відмінностей у релігійних догматах, віровченнях, настановах і культах, а також у формуванні негативних стереотипів щодо деяких релігій і вірувань.

На рубежі XX і XXI століть відбувається інтенсифікація діалогів та полілогу між світовими й етнонаціональними релігіями. Такі діалоги та полілог (поліфонія) мають свої особливості, і насамперед завдяки усвідомленню представниками різних релігій і конфесій, що без співробітництва та діалогу між ними неможливо забезпечити мир між культурами, а отже, всередині суспільств і між країна ми, що належать до різних цивілізацій. З одного боку, це викликано посиленням ролі церков у налагодженні діалогів між представниками різних етнокультурних спільнот у межах однієї країни та на міждержавному рівні. З другого боку – зважена державна політика в релігійній сфері сприяє встановленню партнерських або принаймні толерантних взаємин між віруючими, які сповідують різні релігії всередині країни, що попереджає виникнення конфліктних ситуацій на релігійному ґрунті.

Гармонізація міжетнічних та міжрелігійних відносин може бути досягнута на засадах принципів толерантності й мультикультурності, оскільки в сучасному світі майже немає країн, населення яких було б гомогенним у етнокультурному й етнорелігійному відношеннях. Прагнення етнічних і релігійних спільнот у полікультурних суспільствах до самоідентифікації наштовхується на дію механізмів глобалізації, які призводять до змішування різних рас, націй, етносів та їх культур. Відбувається взаємопроникнення останніх, що зумовлює формування загальнолюдських культурних цінностей. Обґрунтовано, що в міжрелігійних стосунках принцип толерантності виступає у вигляді екуменізму, а втілення в міжетнічних відносинах принципу мультикультурності дозволяє забезпечити рівність різних релігійних, конфесійних, етнокультурних ідентичностей у полікультурних суспільствах.

Осмислення особливостей вияву релігійного фактора міжетнічних стосунків у сучасній Україні показало, що українському суспільству притаманні всі основні риси загальноцивілізаційного розвитку на етапі глобалізації як країні на перехресті цивілізаційних осей «Схід – Захід» і «Північ – Південь». Завдяки інтенсифікації міграції у світовому масштабі, а також посиленню міжкультурної комунікації до небувалого рівня українське суспільство стає все більш полікультурним. Особливістю цих процесів в

Україні є те, що вони відбуваються здебільшого без гострих конфліктів, що пояснюється історичною гетерогенністю української культури, терпимістю й повагою українців до інших народів, їхніх культурних звичаїв, традицій, як і віротерпимістю за відсутності нав'язування українству чужих цінностей.

У сучасних умовах актуалізація релігійних феноменів справляє неабиякий вплив на буття та свідомість українського народу. Вона відбувається на глобальному фоні значного зміцнення ролі релігійного фактора не тільки в усіх аспектах міжкультурних, міжрелігійних та міжцивілізаційних стосунків, а й в усіх сферах суспільно-політичного та духовно-культурного життя націй і народів. Прагнення до самоідентифікації, в тому числі й за релігійною ознакою, до самостійності як у політичному, так і в культурно-духовному вимірах, розкріпачення свідомості під впливом небаченої досі свободи релігії, совісті й переконань тощо становлять підґрунтя до невдоволення частини релігійно-активного прошарку українського соціуму традиційними релігіями і віровченнями. Звідси спостерігається потяг до новітніх культів, з одного боку, а з другого боку, – прагнення деякої частини віруючих до відмови від християнської традиції та до відновлення старожитньої віри предків у вигляді релігії українських рідновірів.

Отримані в процесі дисертаційного дослідження результати створюють фундамент для подальшої роботи над вирішенням проблеми осмислення ролі, яку відіграє релігійний чинник у стосунках між етносами, націями, цивілізаціями. З огляду на поглиблення процесів глобалізації на початку XXI століття доцільним буде проведення соціально-філософського, релігієзнавчого, культурологічного, політологічного аналізу співвідношення полікультуралізму та полірелігійності в контексті взаємодії загальноцивілізаційних осей «Схід-Захід» і «Північ-Південь». На окреме соціально-філософське дослідження заслуговує й проблема впливу неорелігій на міжкультурні відносини в Україні в умовах глобалізації.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікація автора:

1. Жолдоков В.О. Соціально-філософський аналіз принципів запобігання дискримінації етнічних меншин / В.О. Жолдоков // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2006. – № 1(3). – С. 74-79.

2. Жолдоков В.О. Методологічні засади соціально-філософського розгляду парадигм утворення і протікання етнорелігійних конфліктів в умовах глобалізації / В.О. Жолдоков // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2007. – № 1(5). – С. 126-130.

3. Жолдоков В.А. Феномен мультикультурности в информационную эпоху / В.А. Жолдоков // Вісник Національного авіаційного університету.

Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2008. – № 1(7). – С. 196-200.

4. Жолдоков В.О. Міжкультурна комунікація як чинник гармонізації міжетнічних стосунків (соціально-філософський аспект) / В.О. Жолдоков // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2009. – Вип. 42. – С. 34-43.

5. Жолдоков В.А. Культурно-исторические корни межэтнических отношений / В.А. Жолдоков // Гілея (науковий вісник): Зб. наук. праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 267-274.

6. Жолдоков В.О. Роль вищої освіти у формуванні культури прав людини / В.О. Жолдоков // Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 16-18 березня 2005 р.: В 2-х т. – Т. 1/ За заг. ред. А.Г. Гудманяна, О.В. Петренка. – К.: НАУ, 2005. – С. 18-19.

7. Жолдоков В.О. Толерантність як принцип взаємодії етнічних культур / В.О. Жолдоков // Людина. Світ. Суспільство (до 175-річчя філософського факультету): Дні науки філософського факультету – 2009. Міжнар. наук. конф. (21-22 квітня 2009 р.): Матеріали доп. та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – С. 57-59.

АНОТАЦІЇ

Жолдоков В. О. Релігійний фактор міжетнічних відносин на початку XXI століття (соціально-філософський аналіз). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2009.

Дисертація присвячена соціально-філософському аналізу сутності, місця і ролі релігійного фактора міжетнічних стосунків на рубежі XX і XXI ст., в якому органічно поєднані культурно-історичний, соціокультурний та наукознавчий аспекти. Обґрунтовано діалектико-суперечливий характер взаємодії етнічних культур під впливом відмінностей у релігіях та конфесіях. Аргументовано, що в історичному процесі найчастіше релігійний чинник визначав характер відносин між етнічними культурами, оскільки його витоки криються в архетипних структурах кожної етнічної культури.

У роботі показано, що на характер міжетнічних стосунків суттєвий вплив здійснює ідеологізація відмінностей у релігіях та конфесіях, за якими ідентифікують себе ті чи інші етнічні спільноти. Вона, зокрема, полягає у формуванні негативних стереотипів деяких релігій і вірувань, здебільшого з метою використання релігійних переконань у політичних цілях. Виявлено найбільш адекватні шляхи гармонізації міжетнічних відносин на основі втілення принципів толерантності та мультикультурності. Накреслено

напрямки подальшої роботи над розробкою проблеми на основі отриманих теоретичних результатів.

Ключові слова: етнос, етнічна культура, міжетнічні відносини, етнорелігійна спільнота, релігійний фактор, толерантність, мультикультурність, міжрелігійні діалоги, міжрелігійний полілог.

Жолдоков В. А. Религиозный фактор межэтнических отношений в начале XXI века (социально-философский анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2009.

Диссертация посвящена социально-философскому анализу сущности, места и роли религиозного фактора межэтнических отношений на рубеже XX и XXI вв., в котором органично соединены культурно-исторический, социокультурный и науковедческий аспекты. Обоснован диалектически противоречивый характер взаимодействия этнических культур под воздействием различий в религиях и конфессиях. Аргументировано, что в историческом процессе чаще всего религиозный фактор определял характер отношений между этническими культурами, поскольку его истоки кроются в архетипичных структурах каждой этнической культуры.

В работе показано, что на характер межэтнических отношений существенное воздействие оказывает идеологизация различий в религиях и конфессиях, по которым идентифицируют себя те или другие общины. Она, в частности, состоит в формировании негативных стереотипов некоторых религий и верований, главным образом с целью использования религиозных убеждений в политических целях. Выявлены наиболее адекватные пути гармонизации межэтнических отношений на основе воплощения принципов толерантности и мультикультурности. Намечены направления дальнейшей работы над разработкой проблемы на основе полученных теоретических результатов.

Ключевые слова: этнос, этническая культура, межэтнические отношения, этнорелигиозная община, религиозный фактор, толерантность, мультикультурность, межрелигиозные диалоги, межрелигиозный полилог.

Zholdokov V. O. The Religious Factor of Inter-Ethnic Relations in the Beginning of the 21st Century (Social-Philosophic Analysis). – Manuscript.

The dissertation made to pursue the academic degree of a candidate of philosophic sciences, speciality 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2009.

The dissertation is dedicated to the social-philosophic analysis of the essence, place and role belonging to the religious factor of inter-ethnic relations at the end of

the 20th and the beginning of the 21st centuries, the analysis intrinsically combining the cultural and historical, sociocultural and scientific focuses.

The examination of the cultural and historical as well as sociocultural sources of inter-ethnic relations allowed finding out the peculiarities of ethnic cultures' formation that had being taken place on the basis of interaction between ethnic communities during long historic periods.

The work shows that philosophy substantially considers various aspects of culture formation and functioning under the impact of material and spiritual-religious factors. The existing approaches to investigate the historical and cultural sources of ethnic cultures formation were examined. This examination revealed the differing attitudes in the matter when some researchers stressed the natural factors, other underlined the special role of spiritual ones, like creeds, moral and arts, and the third ones insisted on the essential influence of material and other factors.

It was demonstrated that sometimes the emergence of a religion had been accompanied by a new ethnos formation. In other instances religions had consolidated new ethnic amalgamations consisted of various ethnic substrates and gradually generated a new style of spiritual and cultural being of sociums during the lives of next generations. Moreover, often they implemented a very significant «ethno-protecting» or «ethno-conserving» function, especially in alien religious environment.

The research established the virtual non-existence of any «pure type» religion, free from cultural and traditional layers. On the opposite, as all religions influenced the functioning of cultures, they were exposed also to the cultures' influence, and this historic and cultural experience forms the integral part of the very religions' definition. The present-day religions had absorbed primordial religious beliefs, rites, rituals and myths inherent to the initial forms of religious consciousness, which nowadays find their reflections in ethnic communities' social and spiritual life.

It was shown that at the turn of the 21st century the inter- and intra-religious dialogues and polylogue intensification takes place, namely between the world and ethno-national religions. Now the religious communities' leaders and members realize that it's impossible to ensure peace and stability in ethnic and inter-cultural relations, as well as among and inside nations without genuine cooperation and dialogue between religions.

The inter-ethnic and inter-religious relations can not be harmonized in the lack of tolerance and multiculturalism, for in the modern world there exist almost no nations homogenous in ethno-cultural or ethno-religious respects. The ethnic and religious minorities' aspiration for self-identification runs into the globalization impacts that lead to the growing mixing of races, nations, ethnic communities and their cultures.

It was demonstrated that the ideologization of differences between religions and confessions, serving as the basis for the communities self-identification, significantly influences inter-ethnic relations. In particular, this ideologization consists in the creation of negative stereotypes of certain religions and creeds, mainly to manipulate religious beliefs with political aims. In this connection the research

identifies the most adequate ways allowing harmonizing inter-ethnic relations by embodying the principles of tolerance and multiculturalism. The author has outlined the future work directions that could be followed in order to elaborate the problem on the basis of the theoretical results obtained.

Key words: ethnos, ethnic culture, inter-ethnic relations, ethno-religious community, religious factor, tolerance, multiculturalism, inter-religious dialogues, inter-religious polylogue.

Підписано до друку 02.12.2009 р. Формат 60x90[1]/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Автор. арк. 0,9. Тираж 100 екз. Замовлення №254.

Видавництво та друк - Інформаційно-видавничий центр Товариства "Знання" України.
03150, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська (Червоноармійська), 57/3, к.314.
Тел. 287-41-45, 287-30-97.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №217 від 11.10.2000 р.